

Latin-Amerika egyik legnagyobb problémája a meg-nem-értettség

Interjú dr. Ylmaz-Mészáros Enikővel, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
egyetemi adjunktusával

DOI: 10.14267/VILPOL2026.02.03

Az interjú dr. Ylmaz-Mészáros Enikővel a latin-amerikai katolicizmus sajátos szerepét vizsgálja a történelmi traumák, a gyarmati múlt és a társadalmi keveredés tükrében. A szerző rávilágít, hogy a térség vallásosságát a szinkretizmus és a mély gazdasági-politikai alávettség határozza meg, ahol az egyház gyakran a stabilitás pszichológiai oszlopaként szolgál a kilátástalanságban. A beszélgetés érinti a technológiai fejlődés és a mesterséges intelligencia kihívásait, hangsúlyozva a digitális szakadék veszélyeit az elszigetelt régiókban. A központi gondolat a Nyugat felőli „meg-nem-értettség” felszámolása: a valódi interkulturalitás és párbeszéd csak a helyi valóság önazonos, nem idegen sémák szerinti értelmezésével valósulhat meg.

Világpolitika és Közgazdaságtan: A katolikus egyház jelentős szerepet tölt be Latin Amerikában. Mi a különbség a latin-amerikai katolicizmus és az európai katolicizmus között?

Ylmaz-Mészáros Enikő: A két kontinens nagyon sok szempontból eltérő tapasztalatokkal és nézőpontokkal rendelkezik. Ilyen nagyobb volumenű kérdéseknél mindig felmerül az elnagyoltság veszélye, mindenesetre igyekszem kontinentális és történelmi átlátások mentén válaszolni. Latin-Amerikában a katolicizmus szerepét (ahogy bármi egyéb jelenséget) a helyi társadalmi konfliktusok és traumák határozzák meg. A társadalmi problémák alapvetően a latin-amerikai államokra nehezedő külpolitikai nyomás – gazdasági és politikai alárendeltség, illetve fegyveres fenyegetettség – állandó, szélsőséges és kivédhetetlen jelenléte nyomán törnek a felszínre, gyakran még akkor is, ha első pillantásra belpolitikai jellegűnek éreznénk egy-egy konfliktust. A kontinens az úgynevezett felfedezése óta a nyugati nagyhatalmak egyik fő gazdasági nyersanyagforrásaként szerepel a világtérképen, alárendelt pozíciója pedig nem csupán gazdasági szempontból rögzült, hanem kulturális, sőt, olykor még tudományos téren is. Európa vezető országai – éppen az ilyen nyersanyagforrásokra építkezve – ehhez képest jelentősen nagyobb önrendelkezéssel, a technológiai és szellemi fejlődés terén nagyobb mozgástérrel rendelkeztek a történelem során, s nem ismerik az alárendeltség latin-amerikai mélységű élményét. Ennek

tekintetében minden jelenség az adott körülményekhez mérten vizsgálendő a két kontinensen, a katolicizmus is, még akkor is, ha központosított egyházi rendszerről beszélünk, s így elveiben egységet kell, hogy mutasson a két világ között.

Úgy gondolom, bármely latin-amerikai történelmi, politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi jelenség kizárólag a hódítások idejétől megindult széles spektrumú *meszticizáció*, vagyis keveredés mentén érthető meg. Ami a faji keveredést illeti, habár ez is sokkal összetettebb kérdés, a kolonizáció és a kapitalizmus nyomása alatt felgyűlt társadalmi konfliktusok erőterei nagy vonalakban leegyszerűsíthetők az etnikai hovatartozás függvényében. Nagyon egyszerűen szólva: többnyire azt látjuk, hogy az amerikai őshonos és mesztic, illetve az afrikai eredetű (keverék) népek alkotják a szegényebb rétegeket, ezzel szemben az európai gyökerű fehér elit többnyire a gyarmati-kapitalista rendszer fenntartása mentén tudta megőrizni hegemon pozícióját. Mindez olykor egészen éles aránytalanságokban jelentkezhet egy-egy nemzeten belül: Ecuador lakosságának például csak a 2-3 százaléka teszi ki a fehérebb, európaiasabb társadalmi csoportot, a populáció nagy része indián és indián-mesztic, Argentína ezzel szemben igen jelentős arányban fehér országnak számít (a fehérítés itt korábban tudatos politikai projekt része volt).

Amint arra az irodalmi és egyéb művészeti, de akár a mindennapi jelenségek számos igazolást adtak, a katolicizmus felvétele a latin-amerikai kevert népek számára nem feltétlenül jelentett tiszta vagy teljes átvételt a gyarmati időszakban. Már a kezdetektől elmondható, hogy mind a helyi, eredetileg amerikai eredetű lakosság, mind a különböző, Afrikából behurcolt népek leszármazottai látszólag sok mindent átvettek a keresztény térítés folyamán, ám valójában mind a formaiakat, mind a mélyebb struktúrákat tekintve különböző szintekig jutottak el a valódi szinkretizmus terén. Néhány példa: a karibi santería erősen hordozza magán a katolikus térítés nyomait, mégis politeista alapjai miatt nem összeegyeztethető a katolikus egyház fundamentumaival. A mexikói katolikusok rituáléi a halottak napja körül (melyek szintén bővelkednek autochton spirituális emlékekben) alapjaiban nem mondanak ellent az egyház tanainak, így többnyire elfogadottak, ezzel szemben a szintén mexikói Santa Muerte-figurát az egyház határozottabban elutasította.

A katolikus egyház (alapvető tanainak megtartása mellett) az évszázadok során kénytelen volt bizonyos fokú nyitottságot mutatni a helyi népek értelmezései irányába. A hódítások idején az amerikai földekre érkezett európai ember csak saját európai tapasztalatain, az általa ismert modelleken keresztül tudta értelmezni azokat a népeket, amelyeket Amerikában talált. Ez fordítva ugyanígy történt: a helyi népeknek is a rendelkezésükre álltak saját kozmológiai keretrendszereik, saját értelmezési lehetőségeik, s azokon keresztül próbáltak értelmet adni az európai térítés által közvetített, számukra idegen felfogásoknak. Az értelmezések kisebb-nagyobb elcsúszásai mindkét irányba megeshettek, ennek nyomai pedig valamilyen formában mind a mai napig megfigyelhetők annak ellenére, hogy a világunk egyes egységeinek gondolatiságát a globalizáció és a kommunikáció fejlődése mentén sokkal átjárhatóbbnak érezzük.

Összességében tehát azt látjuk, hogy Latin-Amerikában az extrém faji és kulturális keveredés mindenütt otthagya valamilyen formában a lábnyomát, s bizonyos mértékben a katolicizmus helyi szerepét és arculatát is latin-amerikaivá színezte.

Világpolitika és Közgazdaságtan: Mit tanulhat Európa a latin-amerikai katolicizmustól?

Ylmaz-Mészáros Enikő: Az elmúlt két évszázadban számtalan elmélyült latin-amerikai esszé és tanulmány született a helyi értelmiségi csoportok tollából arra vonatkozóan, miként működik a Nyugat irányából – a gazdasági erőviszonyokkal párhuzamosan – a kontinens feletti kulturális és szellemi hatásgyakorlás. Korunkra a latin-amerikai kontinens azt tapasztalhatja, hogy Nyugat-Európa (a posztkolonialista álláspontok bástyái között egyensúlyozva) egyik napról a másikra vált a szeme előtt a faji, kulturális és gazdasági elnyomás rendszerszintű működtetőjéből a demokrácia és az emberség zászlóvivőjévé. Az irányváltás ellenére a latin-amerikai befogadó számára mégis ismerős érzéseket kelt az új diskurzus, a Nyugat megszólalásmódja a korábbi megnyilvánulásaihoz képest látszólag kontinuitást mutat: amit éppen képvisel, azt domináns módon érvényesíti.

Európa sok mindent tanulhat Latin-Amerikától, például elfogadni azt, hogy tanulhat tőle. Ami konkrétan a katolicizmus történetét illeti, úgy vélem, maga a katolicizmus is sokat tanult Latin-Amerikától: az ottani körülmények olyan önvizsgálati folyamatokat indíthattak el az egyház számára, amelyekre pusztán az európai kontextuson belül nem lett volna lehetősége. Amikor az első spanyol hódítók megérkeztek Amerika földréjeire, az amerikai népek, vagyis a „másik ember”, amivel ott találkoztak, olyannyira eltért az addigi európai tapasztalatoktól, hogy az akkori európai mentalitásnak alapjaiban kellett újragondolnia az „ember” és az „emberi jelleg” vonásait. A misszionáriusok kerültek leginkább emberközelbe az amerikai népekkel, mivel a hódító-felderítő katonákkal ellentétben ők kénytelenek voltak – a térítés mint betöltendő misszió sikeressége érdekében – ténylegesen kontaktusba lépni, kommunikálni azokkal, összehangolni az olykor élesen ütköző gondolkodási struktúrákat. A kommunikáció, a megérteni akarás sok szempontból hozott mindkét mentalitás számára változásokat. Fontos azt is megjegyezni, hogy az egyház latin-amerikai képviselői között jelentek meg az első európai hangok, melyek az amerikai lakosság ellen elkövetett mézárklást elítélendő, szót emeltek – még a Spanyol Korona előtt is. Habár a központi európai egyházi hatalom akkoriban még földrajzilag is és mentálisan is hátramaradt a konkrét eseményektől, idővel nagyban hatott rá a különböző latin-amerikai helyzetek megismerése, miközben alaptörvényei közül azokat erősítette meg, melyek a béke és a megértés felé törekednek.

Világpolitika és Közgazdaságtan: A latin-amerikai katolikus egyház mennyiben tölt be gazdasági és szociális szerepet a latin amerikai társadalmakban? Ebben a tevékenységében hogyan segíti az egyes társadalmi csoportok felzárkózását, fejlődését? Mi a szerepe az egyháznak a társadalmi béke megőrzésében?

Ylmaz-Mészáros Enikő: Úgy vélem, az egyház általánosabb, karitatív jellegű, oktatásra vonatkozó vagy közösségépítő tevékenységei hasonlóan működhetnek a világ egyéb pontjain is, így elsősorban nem ezek irányába szeretnék kitérni.

Kétségtelen, hogy az ezeröttszáz évesektől megkezdődött katolikus térítés Latin-Amerikában a gyarmatosítás részeként indult. A különféle helyi, spirituális berendezkedések felett egy idegen eredetű monoteista vallásosság terjedt el, ami szerves része volt annak az általános európai gondolkodásnak, ami monopolizálta a tudás és az értelmezés lehetőségeit. A kolonializmus és

a neokolonializmus nyomása alatt az elszegényedett rétegek kiszélesedése, kritikus helyzetének elmélyülése mellett a gyarmatosítás vallásos dimenziójáról viszonylag hamar lekopott az elnyomás bélyege, mivel a sokak által reménytelennek érzett társadalmi helyzetekben a hit, a vallás, a lélek megmentése jelentették az egyetlen védelmi rendszert.

Miután az 1800-as évek elején függetlenedtek a Spanyol Koronától az egyes latin-amerikai területi- és igazgatási egységek, az újonnan született államok gazdaságilag és politikailag rendkívül sebezhető helyzetben próbálták nemzetként értelmezni magukat a nem ritkán igen agresszív külpolitikai nyomás súlya alatt. Sorra követték egymást a despotikus hatalmi berendezkedések, az anarchia, a polgárháborúk. Mindezt az egyes helyi ember a mindennapi élet szintjén a mérhetetlen szegénység, az analfabetizmus, az állandó fegyveres harcok tapasztalásában élte meg, s a generációkon átívelő kilátástalanság – némileg költőien szólva – megállította az időt Latin-Amerikában. Ebben a helyzetben a katolikus vallás a „jó” és a „helyes” modelljét tudta nyújtani hívóinak, ami nem kevesebbet jelentett, mint az annyira áhított stabilitást. Hogy az egyes egyházi kötődésű szervezetek, pártok vagy mozgalmak mennyire voltak sikeresek a társadalmi csoportok felzárkóztatásában, esetenként eltérő, tehát itt összességében az egyház szerepére mint stabil pszichológiai oszlopra gondolok.

Világpolitika és Közgazdaságtan: Gyakori kritika, hogy az egyház olykor kritikátlanul beállt rövidtávon gondolkodó, alulról építkező mozgalmak vagy szociális intézkedések mögé, amik azonban hosszabb távon nem jelentettek megoldást sem a felzárkózásra, sem a szegénység felszámolására. Hogyan viszonyul ezekhez jelenleg a latin-amerikai katolikus egyház?

Ylmaz-Mészáros Enikő: Elsősorban fontosnak tartom kiemelni, hogy nincsenek konkrét, önálló, kontinentálisan egységesített latin-amerikai egyházi álláspontok bármilyen kérdésről. Másodsorban úgy vélem, egy ilyen kérdés esetében mindenképpen külön-külön, az egyes konkrét jelenségekre fókuszáltnak lenne érdemes kitérni. Melyek is ezek a mozgalmak vagy intézkedések pontosan, amelyeket vizsgálni szeretnénk? Ahány példát vennénk elő, annyiszor indulhatna olykor egészen szerteágazó irányokba a diskurzus. Mindezt tudatosítva, megpróbállok átfogó választ adni a kérdésre.

Összességében huszadik századnak érzem a kérdés gondolatmenetét, habár az egyház Latin-Amerikában betöltött szociális szerepe évszázadokra nyúlik vissza. A huszadik század tekintetében mind a bal- mind a jobboldal különböző szélsőségeig húzó kormány-modelljei esetében is elmondható, hogy ritkán fordul elő hosszú távon is sikeresen működő gazdasági projekt a kontinensen. Egy átfogó kontinentális szintézist rajzolva meg, a fő kérdés nagyjából ismétlődik, az érdekek két fő irányba húznak: 1. a nyersanyagainkat adjuk-e át a világgazdaság vezetőinek, s a röpké, ám káprázatos gazdasági boom illúziója mellett próbáljuk elviselni az elmélyülő szociális szakadékot (ez a felsőbb, fehérebb réteg számára kevéssé megpróbáltató) és a teljes gazdaságpolitikai függést, ami előbb-utóbb az alsóbb rétegek felkelését vonja majd maga után, vagy 2. próbáljuk „mi magunk” nagyobb arányban hazai kézben tartani a nyersanyagaink feletti uralmat, ezzel megpróbálni enyhíteni a nemzetközi gazdasági alávetettség súlyát, s így apránként, nagyjából önerőből igyekezzünk csökkenteni a szociális szakadékot, ami viszont agresszív reakciót (embargókat, puccsokat) váltana ki a világgazdaság vezetői és a helyi elit részéről a külföldi tőke sérülése miatt.

A történelem számtalanszor bizonyította, hogy (nyomásgyakorlás mellett) bármely nézőpont le tud egyszerűsödni, illetve radikalizálódhat; társadalmi és politikai csoportosulások nyomása alatt az egyén kevésbé tudja fenntartani komplexebb, egységesebb értelmezéseit. Ennek ellenére az alapvető konfliktusok jóval összetettebb problémaköröket hordoznak. Ismerünk számos olyan esetet, ami igazolja, hogy a történelem egyes szereplői (egyházi vagy világi személyek egyaránt) olykor nehezen hoztak meg bizonyos döntéseket, s gyakran a közjó vagy egyéb nemes eszmékbe vetett reményükben köteleződtek el olyan ideológiai csoportosulások mellett, melyek céljait az adott lehetőségek között a helyes útnak hittek. Ami az egyház bárminemű képviseletét illeti, az egyház törvényei, tanai alapjaiban egyetemesebbek. A gyakorlati élet felett uralkodó gazdasági, politikai és társadalmi törvények pedig a világ minden pontján és minden korszakában másképp rendezkednek be. Semmi sem biztosítja, hogy a valós, gyakorlati világ bárhol kiépülő bármely rendszere az adott pillanatban morálisan vagy etikailag helyesen működik (és mit is jelent az, hogy morálisan és etikailag helyesen működik valami), így semmi sem biztosítja azt sem, hogy az egyház által helyesnek vélt út mindig összeegyeztethető az adott, valós, világi kontextus keretei között választható lehetőségekkel.

Latin-Amerikában valóban bőséggel láttunk már példákat arra vonatkozóan, amikor az egyház bárminemű képviselője olyan helyzetben találta magát, amikor a katolikus vallás alaptörvényeit a gyakorlati élet felett uralkodó politikai-gazdasági törvények működési elveivel nem tudta összeegyeztetni. Az egyház egyes képviselőinek napirendi feladatai között szereplő segítségnyújtás gyakran olyan nagyobb horderejű társadalmi problémákat érintett (éhínség, nyomor, analfabetizmus, szélsőséges higiéniai vagy egészségügyi viszonyok), ahol a tényleges segítségnyújtás lehetősége gazdaságpolitikai kérdések mentén rajzolódott ki. Ilyen esetekben gyakran előfordult, hogy az egyház adott képviselője olyan ideológiai elhajlásokban, megmozdulásokban remélt megoldást, ami ugyanúgy emberek életébe került, mint az az állapot, ami ellen harcolni kívánt. Ami az ítéletet illeti, az egyház gyakran felülvizsgálta az ilyen eseteket, s az eredetileg „jó”-nak hitt szándék és a körülmények szélsőségessége elismeréseként sokan nem kaptak egyházi elutasítást. Azok az egyének, vállalatok, egyéb hatalmi szervek pedig, melyek az anyagi haszon maximalizálása érdekében kritikus alárendeltségben tartják a társadalmak egyes csoportjait, ritkán kerülnek tényleges felelősségre vonás alá.

Világpolitika és Közgazdaságtan: Közismert, hogy Ferenc pápa veszélyesnek találta a mesterséges intelligenciát, ennek szabályozására hívta fel a figyelmet. Mi a latin amerikai katolikus egyház viszonya a technológia felgyorsult fejlődéséhez? Mennyire fogadja be ezeket az új technológiákat?

Ylmaz-Mészáros Enikő: A latin-amerikai kontinens gyakran azt a félrevezető érzetet kelti, hogy egyesített nemzeteket jelent, holott – bár vannak regionális összefogások – különálló nemzetekről beszélünk, így kontinentális álláspontot, ami ráadásul jelentősebben eltérne a Vatikánétól, nem lehetne meghatározni. Regionális egyházi csomópontok vannak, ezek közül talán a CELAM (Latin-Amerikai és Karib-tengeri Püspöki Tanács) a leginkább kontinentális irányú, de azt nem mondhatjuk, hogy a Vatikánnak hivatalosan lenne egy különálló, kontinentálisan egyesített latin-amerikai egyházi képviselete. A CELAM például határozottan foglalkozik a

mesterséges intelligencia használatának kérdésével mind az általános, társadalomra gyakorolt hatásait illetően, mind a vallás és a hívők közti kommunikáció fenntartása mentén; elemzéseit, nézőpontjait a CELAM a pápával is megosztotta. Befogadó, de óvatos álláspontot mutat, kitérve arra, hogy az MI-nek mindenekelőtt a közös jót és az emberi fejlődést kell szolgálnia. A technológiai fejlődés ilyen mértékű előrelépése alapjaiban változtatja meg a világunkat, így nem meglepő, ha befogadását fenntartásokkal kezeli bármilyen egyén vagy szerv szerte a világon. Latin-Amerika esetében külön figyelmet érdemelnek például az olyan térségek, ahol a népesség relatívan nagy százaléka viszonylagos elszigeteltségben él, és ahol erősen kérdéses, a mesterséges intelligencia a mindennapi élet során milyen formában és milyen arányban jut el a lakossághoz. A REPAM (Pánamazóniai Egyházi Hálózat) aggodalmai között például helyet kap, hogy az amazóniai térség elszigeteltebb térségeiben mindennapi gondot okoz az internetkapcsolat rendkívül gyenge elérhetősége, ami akadályozza a hatékony és folyamatos kommunikációt, így felmerül a kérdés, a mesterséges intelligencia általános előretörésével, s egyben lokális elérhetetlenségével mennyiben járulna hozzá a digitális szakadék, illetve az egyébként is fennálló társadalmi egyenlőtlenség további elmélyüléséhez. Általánosságban véve egyébként – ami egy másik, érdekes kérdéskör lehet mindennek kapcsán – érdemes lehet alaposabban megvizsgálni Latin-Amerika egyes térségeiben a katolikus egyháznak és a protestáns közösségeknek (melyek száma jelentősen növekedett az elmúlt évtizedekben – például Brazíliában) a digitális kommunikációs eszköztárak használatára vonatkozó szokásait.

Világpolitika és Közgazdaságtan: XIV. Leó pápa észak-amerikai származású, de jelentős időszakot szolgált Dél-Amerikában is. Az új pápa milyen kapukat nyithat ki Latin-Amerika, Amerika és világ katolikusainak számára?

Ylmaz-Mészáros Enikő: Ha nem is a politika vagy a gazdaság terén, de a hívők egymáshoz való közelítésében, tehát az egyetemes „emberi” jelleg megerősítésében, így a megértés és az empátia, a kultúráközi gondolkodásra való nyitottság elősegítésében jelentős szerepet vállalhat. Latin-Amerika egyik legnagyobb problémája – ami túlmutat a gazdaságpolitikán, mégis erősen összefügg a világgazdaságban elfoglalt alárendelt pozíciójával – a meg-nem-értettség a világ (elsősorban a Nyugat) felől, amire a kolumbiai Gabriel García Márquez is felhívta a figyelmet a Nobel-díj átvételekor 1982-ben:

„Számunkra a legnagyobb kihívást az jelentette, hogy a hagyományos eszközök elégtelennek bizonyultak életünk hiteles bemutatására. Ez, barátaim, magányunk esszenciája.

Hiszen, ha ezek a nehézségek minket is akadályoznak, akik e valóság lényegéhez tartozunk, nem nehéz megérteni, hogy e világ eme oldalának [Európa] racionális tehetségei, saját kultúráik szemlélésében elmerülve módszer nélkül maradtak arra, hogy értelmezzenek bennünket. Érthető, hogy továbbra is ugyanazzal a mércével mérnek minket, amellyel önmagukat mérik, megfeledkezve arról, hogy az élet pusztításai nem mindenkit sújtanak egyformán, és hogy a saját identitásunk keresése számunkra éppoly nehéz és véres, mint amilyen számukra volt. Valóságunk idegen sémák szerint való értelmezése csak ahhoz járul hozzá, hogy egyre ismeretlenebbé váljunk, egyre kevésbé legyünk szabadok, és egyre magányosabbak maradjunk.”

Ennek fényében az egyik legeredményesebb lépés, amit Latin-Amerika kulturálisan kaphat a világtól, s amiben a pápának közvetítő szerepe lehet, az a megértés. Nem a szegénység vagy az igazságtalanság koncepcióinak egy-egy konkrét jelensége vagy stádiuma észrevételéről, leíró vizsgálatáról van szó, mert az csupán a felszíni struktúrákba enged bepillantást nyújtani. Megértés azt jelenti, hogy a latin-amerikai országok rendkívül heterogén jellegét, kulturális és etnikai összetételét, a különböző társadalmi és etnikai csoportok nézőpontjait, érdekeit és nehézségeit, a társadalmak mindennemű berendezkedését és mentalitását alapvetően meghatározó földrajzi körülményeket, illetve az egyes régiók történelmi eseményeinek és társadalmi folyamatainak alakulását ne a nyugati világ tapasztalataiból eredő globalizált gondolkodási struktúrák, elméletek és terminológiák keretei között értelmezzük. Közelítsünk Latin-Amerika nemzeteinek jelenségeihez azok saját kontextusaiból kiindulva, helyi mércék és egyedi, releváns problémakörök figyelembevételével, olyan értelmezési kereteket és fogalmakat alkotva, amelyek a helyi valóságokra épülnek, tehát lokálisan precízek és hitelesek.

A megértés rétegeinek átható vizsgálatában rejlik a latin-amerikai országok számára a világban való szimmetrikus és egyenlő jelenlét lehetősége. Úgy gondolom, ez jelenti az interkulturalitás igazi lényegét, ez a tényleges perspektívaváltás kulcsa, s ez a nemzetközi kapcsolattartás lehetséges konstruktív előrelépéseinek elengedhetetlen feltétele, stabil oszlopa – az adott tér-idő felszínen végbemenő pillanatnyi gazdasági, jogi és külpolitikai egyezmények és konfliktusok folyton változó impulzusai között. Olyan jellegű kultúraközi és emberi megértés ez, amellyel a bölcsészettudomány és a katolicizmus karöltve tud foglalkozni, s amely folyamatot elősegítendő, a pápa Latin-Amerikát érintő megnyilatkozásai is fontos szerepet kaphatnak.

Köszönöm a beszélgetést!
Trautmann László